

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

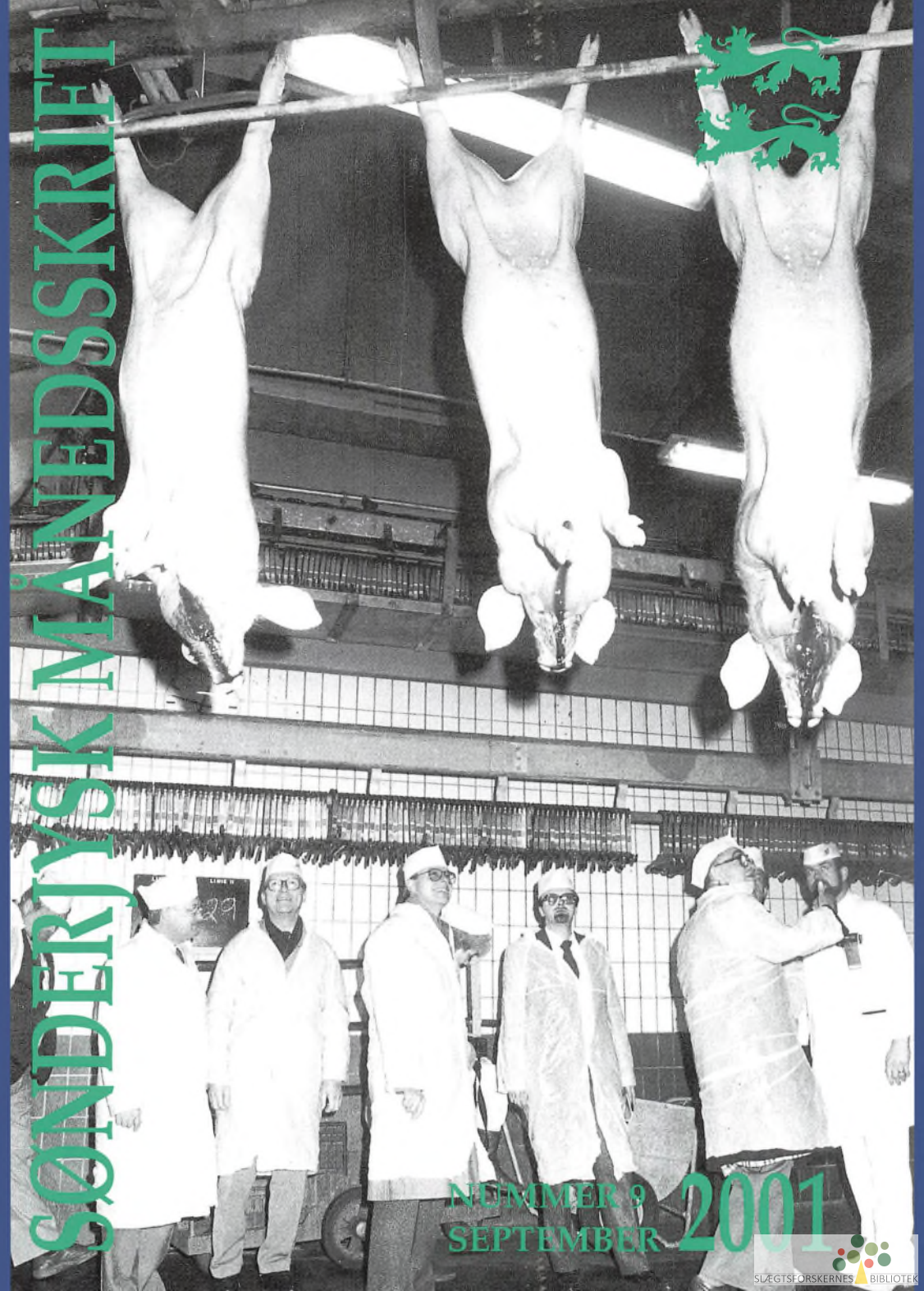
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 9
SEPTEMBER 2001

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
150 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 20 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 30 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

E-mail:
hist.samf.sdj@netbruger.dk
Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Kim Furdal (ansv.)
Institut for
Sønderjysk Lokalhistorie
6200 Aabenraa

Lennart Madsen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen
Rodekær 1
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,
Haderslev

I dette nummer:

- »Når du vil på fjældesti«
Om ildsjælen Madsen fra Bovlund 215
- Det er som bekendt meget sjældent, at det er økonomisk vinding, der driver det frivillige foreningsarbejde. Men hvad får så landets mange frivillige til at lægge deres tid og energi i foreningerne? Ph.d. stipendiat Gunnar Lind Haase Svendsen, Institut for Grænseregionsforskning, tegner et portræt af ildsjælen Hans E. Madsen fra Bovlund.
- De lokalhistoriske årbøger 2000* 220
- Frugten af et års lokalhistorisk arbejde i 2000 udkom i slutningen af året og i begyndelsen af 2001. Lokalhistorisk konsulent Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, præsenterer de nye bogudgivelser.
- Graasten Andelsslagteri - fra vugge til grav* 224
- Det var handlekraftige mænd, der startede Graasten Andelsslagteri i 1922. Her fortæller slagteriets fhv. direktør, Gert S. Haurum, om slagteriets historie, fra de første ideer tog form til nedrivningen af Graastenaflingens bygninger i 1999/2000.
- Set og sket i Grænselandet* 233
- Kærlighed til fædrelandet, sproget og storkehistorier er blandt de emner, journalist Eskild Bram tager op i Grænselandskronikken for juli kvartal.
- Bognyt* 239
- Det sker - på de sønderjyske museer* 240
- Bagsiden om forsiden* 244
- Andelsslagterierne blev først oprettet i årene efter Genforeningen. Leder af Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Kim Furdal, skildrer slagteriernes korte, men meget omskiftelige historie.
- Forsidebillede:*
Slagteriregion Syd, Slagteriet i Blans, der startede i sommeren 1977. Foto: JydskeVestkysten/Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

»Når du vil på fjældesti«

Om ildsjælen Madsen fra Bovlund

Af GUNNAR LIND HAASE SVENDSEN

Hvad driver en ildsjæl? Det er emnet for en artikel om ildsjælen Hans E. Madsen fra Bovlund af ph.d. stipendiat Gunnar Lind Haase Svendsen, Institut for Grænseregionsforskning.

Indledning

Den tyske filosof Schopenhauer har sagt: »Eine Handlung ohne Interesse ist wie eine Wirkung ohne Ursache.« Dette skul-

le betyde noget i retning af, at en handling, der ikke udspringer af interesse, er som en virkning uden årsag. Man må formode, at Schopenhauer med dette mente, at mennesket af natur er et egennyttigt væsen. Det forsøger at fremme sine egne interesser. Ja, alt andet ville være mærkværdigt og nærmest naturstridigt.

Nu ved vi ikke, hvad Schopenhauer helt præcist mente med ordet »interesse«.

Billede af elever ved Bovlund skole i 1957. Til venstre ses Madsen og længst til højre hans kone. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Agerskov sogn.

Madsen var en ildsjæl, der ville være grundtvigianer. Med valget af Bovlund Centralskole var Madsen også kommet til det rette sted med stærke grundtvigianske rødder, siden en gruppe unge lærere med L. B. Poulsen i spidsen fik etableret en frimenighed i 1879. Her ses Bovlund Bjerg med den gamle skole til venstre og tårnet af frimenighedskirken i baggrunden. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Som bekendt kan »interesse« på dansk såvel som på tysk betyde mange ting. Der kan være tale om et ønske om personlig profit, ligesom der kan være tale om noget lystbetonet, det vil sige noget, man gør af lyst, af interesse. Nu var Schopenhauer købmandssøn og fra ungdommen af egentlig bestemt til at gå handelsvejen. Man kan således nemt forestille sig, at han med ordet »interesse« overvejende tænkte på personlig, økonomisk vinding, på profit.

Det er dog ikke altid, teorien til fulde svarer til virkeligheden. Sådan er det også i dette tilfælde. For - som de fleste nok vil erkende - findes der rent faktisk mennesker, hvis handlinger ikke kan beskrives som andet end uegennyttige. Et

godt eksempel herpå er førstelærer Hans Erik Madsen, Bovlund, der fra sidst i 1950'erne til midten af 1960'erne var dybt engageret i det lokale og regionale ungdomsarbejde.

På sporet af en ildsjæl

Lærer H. E. Madsen flyttede til Bovlund engang i midten af 1950'erne. Grunden til, han kom til Bovlund, var, at han og hans kone var blevet ansat som lærerpar på Bovlund skole. I forbindelse med nedlæggelsen af Bovlund skole i 1969 flyttede han og konen til Agerskov for at undervise på den nye centralskole. Efter nogle år rejste de til Skads ved Esbjerg, hvor Madsen fik ansættelse som præst i sognekirken.

I løbet af årene i Bovlund deltog H. E. Madsen med liv og sjæl i ungdomsarbejdet. Således var han i årene fra omkring 1960 til april 1965 formand for den lokale ungdomsforening i Bovlund, ligesom han var aktiv i egnens hovedkreds inden for ungdomsforeningerne, Nørre Rangstrup Herreds Hovedkreds, hvis formand han var gennem denne forenings sidste levetid, fra juli 1965 til marts 1966.

Den første del af følgende lille karakteristik af ildsjælen Madsen bygger på beretninger fra folk, der har haft et personligt kendskab til H. E. Madsen i Bovlund-tiden. Jeg vil i den forbindelse gerne rette en særlig tak til gårdejer Hans Chr. Riis, Agerskov, der gennem 1960'erne tog aktivt del i ungdomsarbejdet i Bovlund. Den anden del baserer sig dels på de artikler, Madsen skrev i aviser og tidsskrifter i perioden 1961-65, dels på den »private« protokol, han førte for Nørre Rangstrup Herreds Hovedkreds, og som flere steder kan tage sig ud som en dagbog.

Hvordan var Madsen?

Hans Erik Madsen var født og opvokset i et stærkt indremissionsk hjem i Vendsyssel. På trods heraf følte han sig tiltrukket af grundtvigianismen. »Han ville være grundtvigianer,« siges der om ham.

Folk, der har kendt Madsen, er enige om, at han var en aparte personlighed. Han var høj og ranglet og brugte mange fagter, når han talte. Madsen var idealist, og alt det, han gik ind for, gik han ind for med liv og sjæl. De unge morede sig til tider over ham. Men i øvrigt var han god kammerat med de unge, som han var på bølgelængde med. Sådan var det også herne i skolen.

Til møderne i Bovlund ungdomsforening ville han altid »højne og moralisere«, siges det. Før han kom ind i bestyrelsen, var han en aktiv »samfundsrevser« ved generalforsamlingerne. Det var især

ungdomsforeningens dilettantforestillinger, han kritiserede. I sådanne tilfælde kunne bølgerne gå højt, når Madsen begyndte at tale om »poesiens blå blomster«. De første stykker, der blev opført, var »ordentlige« og opbyggelige stykker af Holberg og Heiberg. Senere var stykkerne blevet mere underlødige, syntes Madsen. Det var bare blevet til småstykker uden idéer, uden visioner, mente han. I slutningen af 1950'erne kunne disse vidtløftige diskussioner på generalforsamlingerne blive for meget for formanden, Poul Dahl, hvis idéer om en ungdomsforenings formål var mere jordnære og traditionsbundne end Madsens. Som svar på Madsens kritik ønskede Dahl ved disse lejligheder at afslutte diskussionen og dermed mødet med Bjørnsøns »Når du vil på fjældesti«. Det var Dahls kampsang.

De unges drikkeri var en stor skuffelse for Madsen. Engang til en fest i ungdomsforeningen sang orkestret: »Vi vil ha' øl!« Det kunne Madsen ikke holde ud at høre på. Han blev vred og gik hjem! De unge morede sig også, når Madsen dagen efter en fest »skulle ud og samle flasker«.

Hvad tænkte Madsen?

Også protokollen for Nørre Rangstrup Hovedkreds viser, hvor dybt personligt engageret Madsen var i ungdomsarbejdet. Dette engagement viser sig for det første i hans mange overvejelser om ungdomsarbejdets store, samfundsmæssige betydning. For det andet viser den sig i de regelmæssige »sammenstød« med andre, lokale ildsjæle inden for ungdomsarbejdet. Det forekommer her, at disse konflikter i høj grad skyldtes Madsens voldsomme følelsesmæssige forhold til såvel ungdomssagen som til de folk, han arbejdede tæt sammen med for at fremme denne sag.

Madsens tanker om ungdomsarbej-

dets samfundsmæssige betydning fremgår såvel af nogle artikler i De danske Ungdomsforeningers tidsskrift, Dansk Ungdom, som i en række avisartikler. Overalt kredser hans tanker om det, han kalder »det egentlige fællesskab«. Hermed forstod han en dyb samfølelse mellem mennesker på et højere bevidsthedsplan - et ideal om et åndeligt slægtskab og fællesskab, der stod i skarp kontrast til de vilde ungdomsfesters intetsigende pjank og pjat: Dans, drikkeri og »Vi vil ha' øl!«. I forbindelse med det, han betegner som de »virkelig glade fester« i ungdomsforeningen, skriver Madsen i Dansk Ungdom i 1961: »Min ungdomsforening skal ikke være et sted, hvor man kan købe underholdning... Min ungdomsforening skal være et sted, hvor

kammeratskabet får mulighed for at trives. Et sted, hvor der altid er noget væsentligt at samles om.«

Flere avisartikler vidner om, hvorledes Madsen med næb og kløer forsvarede kampen for dette nærmest hellige, menneskelige fællesskab. Således i dagbladet Dannevirke i artiklen »Det betyder noget!« fra juni 1961, hvor Madsen skriver om årets generalforsamling i Nørre Rangstrup Hovedkreds. På dramatisk vis skildrer han her, hvorledes hovedkredsen var ved at gå i opløsning som et resultat af, at formanden Holger Johansen, Roost, ønskede at gå af. Men så vendte stemningen pludselig. Madsen beretter: »Dette kunne vi ikke være bekendt. Vi kaldte os ungdomsledere, men veg alligevel tilbage for den forpligtelse

Meget af foreningslivet i Bovlund foregik i forsamlingshuset, der blev opført i 1870, men erstattet af et nyt i 1933, opført i Bedre Byggeskik, som ses her på billedet. Foto: Sønderjysk Forsamlingshusforening. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie

om sammenhold og fællesskab, der her kaldte på os.« Enden blev, at foreningen kørte videre. Den følgende måned gik han i endnu en artikel i Dannevirke på lignende vis til modangreb på de kritikere, der satte spørgsmålstegn ved »det idébetonede arbejde« i ungdomsforeningernes arbejde.

Imidlertid var Madsen inderst inde usikker på, om ungdomsarbejdet egentlig nyttede noget. Tvivlen gjaldt i særdeleshed hovedkredsarbejdet. I hovedkredsens protokol skriver han således i august 1962: »Vi har brug for hinanden - til fællesmøderne. Absolut. Og dem har vi haft glæde af. Men er det ikke kunstigt, det vi her vil forsøge at holde i gang?« En artikel fra december 1962 tyder på, at han på dette tidspunkt atter havde genvundet sin gamle optimisme og faste tro på sagen. Heri refereres han for ved et møde om ungdomsarbejdet at have sagt, at »ungdomsforeningerne er stedet, hvor der stadig er mulighed for at tale om det menneskeliv, vi har fået på eget ansvar, og den tone må ikke dø.« I januar 1964 vender tvivlen dog atter tilbage. I forbindelse med nytårsstævnet i Branderup noterer han således i tydelig skuffelse over mødets forløb følgende i hovedkredsens protokol: »Er der behov for sådan et møde? - alligevel: det er der nok i Branderup, og vi mærkede, de var glade for mødet.«

Som nævnt gav Madsens store følelser også anledning til en række sammenstød med de øvrige bestyrelsesmedlemmer i Nørre Rangstrup hovedkreds. Et af de mere voldsomme var sammenstødet med gårdejer Gunnar Hansen, Stenderup, en mand, som Madsen regelmæssigt var i kontakt med, og som han tydeligvis følte sig tæt knyttet til. I forbindelse med et styrelsesmøde den 11. november 1963, hvor det ovennævnte nytårsstævne i Branderup skulle planlægges, skriver han: »Denne aften: Gunnar og jeg var ved

at ryge sammen. Niels N. dæmpede. Jeg var stemt for nu at opgive dette nytårsstævne. De to holdt på, at det var nødvendigt at gennemføre det på grund af økonomien. Kassen er næsten tom ... Jeg indvender så, at Gunnar var for sent på det. Han blev gal - anklagede mig for, at jeg efter Toftlundmødet ikke var til at snakke med.«

De to blev til dels forligt efter generalforsamlingen den 21. maj 1965, som Madsen ikke var kommet til. På dette tidspunkt var Madsen gået af som formand for Bovlund Ungdomsforening og - som han selv skriver - agtede »at holde sig helt udenfor nu«. Tilsyneladende var Madsen dog blevet glad over, at Gunnar Hansen havde henvendt sig til ham dagen før generalforsamlingen for at overtale ham til at komme. »Gunnar ringede,« skriver han, »og spurgte, om jeg ikke kom [til generalforsamling]. Jeg begrundede det. Jeg husker, han sagde: Så venter vi dig igen til næste år...«

To uger senere, den 5. juni 1965, omkom Gunnar Hansen ved en traktorulykke. Meget tyder på, at tragedien berørte Madsen dybt. Således skrev han straks et brev til Gunnars enke, ligesom han skrev mindeordene til Dansk Ungdom og Dannevirke. I Dannevirke erindrer han følgende om Gunnar Hansen - en karakteristik, der også synes rammende for ham selv: »Han ville de unge noget gennem det, han kaldte sammen til. Det, som De danske Ungdomsforeninger står for, havde rod i hans egen personlighed.« Og lidt efter tilføjer han så: »Vi skønnede ikke nok på, at vi havde ham. Og vi fik ikke sagt ham tak.«

Kilder:

H. E. Madsen: Protokol for Nørre Rangstrup Herreds Ungdomsforeninger. Lokalhistorisk Arkiv for Agerskov Sogn, foreningsarkiver nr. 500-519.

Dansk Ungdom, årgang 1961.

Forskellige avisartikler fra bl.a. Dannevirke.

De lokalhistoriske årbøger 2000

Af KIM FURDAL

Ved årsskiftet 2000/2001 kunne en række af landsdelens lokalhistoriske foreninger og arkiver præsentere frugten af et års arbejde, foreningens årbog. I den forbindelse gør lokalhistorisk konsulent, Kim Furdal, nogle refleksioner over det personhistoriske perspektiv på lokalhistorien i en præsentation af årbøgerne, der fra og med i år skifter karakter.

November og december er traditionelt højsæson for bogudgivelser, så de kan komme under juletræet. Det gælder også mange af de lokalhistoriske årbøger, hvor medlemmerne af de lokalhistoriske foreninger får en julegave med tak for deres støtte til det lokalhistoriske arbejde. Ikke mindre end 23 årbøger lå på redaktionens bord i formater lige fra A5 til A4 og med en størrelse spændende fra de mindste på 24 sider til årbogen fra Rødekro, der igen i år er landsdelens største med 160 sider. Blot mangler vi igen årbogen fra Løjt, der fra 1978 til 1999 var landsdelens eneste indbundne årbog. Indholdet svinger som tidligere år fra små udklip på en halv side til større fyldige artikler om et bestemt emne. Alligevel adskiller årgang 2000 sig en del fra tidligere år.

Nye tendenser og hukommelsessvigt

Som faste læsere af »De lokalhistoriske årbøger« vil vide, så har erindringer og biografier gennem årene i de fleste årbøger udgjort den faste kerne på 40-50% af sidetallet. I år skal man imidlertid ned på en tredjeplads for at finde erindringsstoffet, og først på femtepladsen finder man biografierne, som tilsammen udgør 22% af spalteplassen. I år finder man seks

grupper, foruden de nævnte, erhvervs-historie, gårdhistorie, sognehistorie og kildeudgivelser, som tilsammen deler 67,2% af sidetallet i årbøgerne, mens de øvrige 17 grupper fylder de resterende 32,8% af årbøgernes spalteplass. Der er altså sket en større spredning af artikelstoffet på flere emner og stofområder, hvilket der er grund til at hilse velkommen. Erindringer og biografier er godt stof, der fastholder interessen, men de fastholder også perspektivet. Og ikke al lokalhistorie kan forstås og forklares ud fra den enkelte persons horisont. Faktisk kan det meget let give et forkert billede af forholdene i lokalsamfundet. Et barne-dødsfald hos en familie i 1920'ernes Broager var som i dag en tragedie, men først når vi flytter perspektivet fra den enkelte families tragedie og ser på kirkebø-gernes dødsindførelser, forstår vi, at det ikke blot var tilfældighedens lune, men at samfundets muligheder og begrænsninger spillede en vigtig rolle for den enkelte mulighed for at komme gennem livet. Fokuserer vi ensidigt på landmanden, der måtte gå fra slægtsgården i midten er 1920'erne, uden samtidig at beskrive den generelle økonomiske situation på tidspunktet, er vi tilbøjelige til at finde forklaringen hos manden selv i stedet for i de forhold, som den enkelte landmand ingen indflydelse havde på. Den person-historiske tilgang til lokalhistorien har sine grænser, og på den baggrund må man håbe, at århundredskiftet kan blive et vendepunkt, så der fremover bliver sat større fokus på de forhold, der i tid og sted rækker uden for individets horisont.

Oversigt over emner i de lokalhistoriske årbøger i 2000 fordelt på antal af artikler og sider*

Emner	antal artikler	andel i %	antal sider	andel i %
Erhvervshistorie	15	7,5	171	12,8
Gårdhistorie	12	6,0	165	12,3
Erindringer	23	11,5	154	11,5
Sognehistorie	8	4,0	144	10,8
Biografier	29	14,5	141	10,5
Kilder	17	8,5	124	9,3
Kirkehistorie	7	3,5	53	4,0
Foreningshistorie	6	3,0	41	3,1
Skolehistorie	7	3,5	40	3,0
Årsberetninger m.m.	20	10,0	38	2,8
Bygningshistorie	6	3,0	35	2,6
Landbrugshistorie	5	2,5	30	2,2
Besættelsen	4	2,0	30	2,2
Socialhistorie	4	2,0	22	1,7
Kommunikation	2	1,0	21	1,6
Brandvæsen	1	0,5	15	1,1
Dialekt	4	2,0	13	1,0
Genforeningen	2	1,0	13	1,0
1864-1914	3	1,5	12	0,9
Søfartshistorie	1	0,5	8	0,6
1864	1	0,5	8	0,6
1914-1918	1	0,5	6	0,4
Fester, traditioner m.m.	3	1,5	6	0,4
Andet	19	9,5	47	3,6
I alt	200	100,0	1337	100,0

*Enkelstående billeder, indholdsfortegnelser, vignetter etc. er ikke medtaget i optællingen.

Til gengæld har lokalhistorien om tiden før 1848 yderst trange vilkår. Artiklen »Jens von Hadersleben« som man finder i »Langs Fjord og Dam« fra Haderslev kommune, er en ud af en meget lille håndfuld artikler, der behandler perioden før 1848, og søger man viden om den ældste lokalhistorie, leder man forgæves. I år finder man ikke en eneste artikel om perioden før 1536! Omvendt er de sidste 100 år i rigt mål repræsenteret. Er vi ved at få et fælles hukommelsessvigt, når det

gælder den ældre sønderjyske lokalhistorie? Eller er det de lokalhistoriske arkivers arkivalier, som sætter grænsen for vores viden og nysgerrighed? En kendsgerning er det i alt fald, at kilderne til den ældre lokalhistorie skal findes på Statens Arkiver. Et paradoks er det i givet fald, at slægtsforskerne for længst har fundet vej til de statslige arkiver, mens vi meget sjældent ser lokalhistoriske artikler, der tager afsæt i de mange spændende kildegrupper, som man finder på bl.a. lands-

arkivet i Aabenraa. Måske burde lokalhistorikerne i større omfang følge i slægts-historikernes fodspor.

Årets lokalhistoriske artikel

Siden 1989 har Sønderjysk Månedsskrift bragt en omtale af de lokalhistoriske årbøger. Det er mange år for en fast rubrik, og redaktionen har derfor fundet anledning til at forny rubrikken. I stedet for den traditionelle, meget fyldige omtale, vil redaktionen fremover bringe en kortere omtale og en til to af de artikler, der har været bragt i de lokalhistoriske årbøger. Redaktionen vil her forsøge at finde de artikler, der har en kvalitet og et emne

eller et perspektiv, som rækker ud over årbogens geografiske afgrænsning.

I år er valget faldet på Gert Haurums artikel »Slagteriet – fra vugge til grav«. Med slagteriet mener Gert Haurum Graasten Andelsslakteri, der senere blev en del af Slagteriregion SYD, som han selv var direktør for fra 1970 til 1993. I forhold til de godt belyste andelsmejerier har andelsslakterierne stået noget i skyggen, og med Gert S. Haurums artikel er der ydet et godt bidrag, der også bærer præg af hans førstehåndskendskab til slagteriets nyere historie. Redaktionen har derfor fundet artiklen særlig interessant for læserne af Sønderjysk Månedss-

Billedet af de legende børn på Lille Klingbjerg omkring 1910 finder man i Anna-Else Brandts artikel »Plejebørn i Haderslev 1870-1920«. Mens man ofte finder barndomserindringer i de lokalhistoriske årbøger, er det meget sjældent, at man som her får et indblik i livet hos de borgere, der ikke voksede op i kernefamiliens trygge rammer. Foto: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

skrift. De resterende 199 artikler må man læse i de lokalhistoriske årbøger.

Årbøger

Årsskrift – 2001. Udg. Lokalhistorisk Arkiv for Augustenborg kommune. 40 s., ill.

Brudstykker af *Bedsted* sogns historie. Nr. 26. 2000. Udg. af Henning Haugaard. 25 s., ill.

Brudstykker af *Bedsted* sogns historie. Tillæg til nr. 26. Udg. af Henning Haugaard. 61 s., ill.

Lokalhistorisk Forening for *Bevtoft* og *Tirslund* sogne 2001.

Historisk årbog for *Bov* og *Holbøl* sogn. Årg. 23, 2000. 72 s., ill.

Broagerland XI. Udg. Lokalhistorisk Forening for Broagerland 2000. 128 s., ill.

Egen sogns Lokalhistoriske Forening. Årsskrift 2000. 32 s., ill.

Årsskrift 2000. Udg. *Ensted* Sogns Lokalhistoriske Forening. 50 s., ill.

Historisk Årbog for *Felsted* sogn nr. 18, 2000. Udg. Historisk Forening for *Felsted* sogn. 83 s., ill.

Årsskrift 2000. Historisk Forening for *Grasten* By og Egn. 80 s., ill.

Langs Fjord og Dam. Lokalhistorie omkring *Haderslev*. Forlaget Gammelting 2000. 95 s., ill.

Lokalhistorisk Forening og Arkiv for *Hejls-Hejlsminde* 2000. 28 s., ill.

Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening 2000. 17. årg. 48 s., ill.

Lokalhistorisk Forening for *Hørup* sogn. Årsskrift nr. 19, 2001. 40 s., ill.

Lokalhistorisk Forening for *Jegerup* sogn 2000. 44 s., ill.

Fra *Kliplev* sogn. Lokalhistorisk Forening 2000. 72 s., ill.

Historisk Årbog for *Rødding-Eggen* 2000. 95 s., ill.

Fra *Rødekro* kommune. Lokalhistorisk Forening 2000. 160 s., ill.

Niels L. Petersen: »Dagligliv i Rejsby og Brøns sogne«. Fra *Skærbækegnens* Fortid nr. 14, 2000. 24 s., ill.

Bertel Steffensen: »Findahls Møbelfabrik«. Fra *Skærbækegnens* Fortid nr. 15, 2001. 24 s., ill.

Starup Sogns Lokalhistoriske Arkivforening. Årsskrift 2000. 24 s., ill.

Skrift for Historisk Forening for *Sundeved* 2000. 104 s., ill.

Årbog 2000 for Lokalhistorisk Forening for *Vøjens* kommune. 66 s., ill.

Arven efter Gustav Johansen

På 100-årsdagen for rigsdagsmand Gustav Johannsens død afholder Historisk Samfund for Sønderjylland i samarbejde med andre følgende arrangementer:

Onsdag den 24. oktober 2001

Udstilling om Gustav Johansen og Flensborg på Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Norderstr. 59, Flensborg. Kl. 19.00 åbning ved generalkonsul Henrik Becker-Christensen. Kl. 19.30 *lysbilledforedrag* ved Gerret Liebing Schlaber MA. Entré hertil 6 DM.

Torsdag den 25. oktober 2001

Kransenedlæggelse kl. 14.00 ved Gustav Johannsens grav på Møllekirkegården ved landdagsmedlem Anke Sporendonk. Kort tale ved chefredaktør Bjarne Lønborg om Gustav Johansen og Flensborg Avis. Fællessang.

Kaffebord og foredrag kl. 15.00-17.00 på Borgerforeningen, Holm 17, Flensborg. Landsarkivar

Hans Schultz Hansen fortæller om "Flensborgs ukronede konge", højskolelærer Per Høyer Hansen om "Parlamentarikeren Gustav Johansen". Sange fra tiden ved Helligåndskirkens kor ved Hans Chr. Hein og Elsemarie Dam-Jensen. Pris 16,50 DM afregnes på stedet.

TILMELDING NØDVENDIG.

Festmiddag og foredrag kl. 18.30 hos Knudsgildet, Munketoft 33, Flensborg. Tidstypisk menu: Burgunderskinke, romfromage, kaffe og petit-fours. Causerier ved cand.mag. René Rasmussen om "Den vittige Gustav" og Anke Sporendonk om "Mig og Gustav". Pris uden drikkevarer 39,50 DM afregnes på stedet. TILMELDING NØDVENDIG

Tilmelding

fra den 17. september til Flensborg Avis på telefon: (0049) 0461 5045100/
e-mail: else_poulsen@flensborg-avis.de

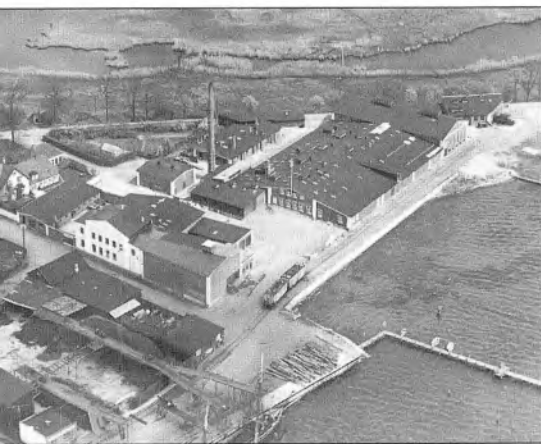
Graasten Andelsslagteri - fra vugge til grav

Af GERT S. HAURUM

Det var handlekraftige mænd, der startede Graasten Andelsslagteri i 1922. Her fortæller slagteriets fhv. direktør, Gert S. Haurum, om slagteriets historie, fra de første ideer tog form til nedrivningen af Graastenafladelingens bygninger i 1999/2000. Som direktør for Graasten Andelsslagteri fra 1969 til 1993 var Gert S. Haurum med til at starte Slagteri-region SYD. Artiklen er tidligere blev bragt i Årsskrift 2000 for Historisk Forening for Graasten by og egn.

Det var med velberåd hu, at Gregers Ahlefeldt omkring 1550 på Troldslykke, ikke langt fra den avlsgård, som slægten havde ladet opføre i en rydning i skovene omkring Alnor, Nybølnor og Sildekulen, lod opføre en jagthytte, som han kaldte: »Zum Gravenstein«.

Her i de store skove fandt han den ensomhed, som han ikke kunne finde i ætens hovedsæde, Søgaard, som han ejede

Graasten Andelsslagteri set fra luften i 1947. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Gråsten by og omegn.

sammen med sin bror Frants, med hvem han levede i stadig kiv og strid. Her fandt han rige jagtgrunde, hvor foruden råvildt også vildsvinene tumlede sig. Efterhånden blev der lavet rydninger i skovene, bøndergårde opstod, og man begyndte at holde tamsvin i tilknytning til gårdene.

I løbet af det nittende århundrede begyndte man på gårdene at producere mejeriprodukter for at sælge produkterne i de stadigt voksende bysamfund. Mejeri-brugets biprodukter blev sammen med køkkenaffald og efterhånden også korn en væsentlig bestanddel i svinefoderet, og svinene blev nu opfodret på stald. Der blev købt avlsdyr fra England, og i den sønderjyske landsdel spillede det tyske »Edelschwein« også en væsentlig rolle i forsøget på at opdrætte større, mere kød- og fedtrige svin.

I sidste halvdel af det nittende århundrede var den stadigt voksende tyske industrifolkning en god aftager af hele den sønderjyske svineproduktion. Svinene blev af opkøbere modtaget ved nærmeste station, vejlet og afregnet efter levende vægt, hvorefter de blev sendt til slagting i Hamborg.

I det gamle land havde man i samme tidsrum mere og mere indstillet landbruget på fremstilling af produkter til eksport med England som hovedaftager. Det var på denne tid, at andelstanken medførte opførelse af andelsslagterier i mange byer i det gamle land. Det var der ikke mulighed for i det sønderjyske, og især under Første Verdenskrig i årene 1914-1918 var det sønderjyske landbrug på mange områder ude for indskrænkninger og indgreb. Tvangsaflevering af

både korn og dyr medførte forringelse af besætningerne.

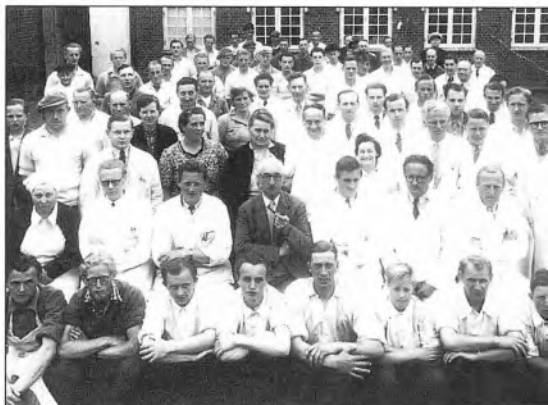
Graasten Andelsslagteri fra idé til stiftende generalforsamling

Efter krigens ophør fortsatte opkøberne deres virksomhed, men det købedygtige marked var væk, og straks efter Genforeningen i 1920 gik fremsynede mænd i Sønderjylland i gang med planer om at danne andelsslagterier, idet de oplevede, at opkøberne sendte svin til slagtning på andelsslagterier i Kolding og Esbjerg og somme tider så langt væk som Randers og Roskilde.

En af dem, der tidligt indså nødvendigheden af, at Gråsten fik sit eget slagteri, var dyrlæge R. Kold Christensen. Han agiterede ved enhver given lejlighed for opførelsen af et slagteri, og dyrlægens ildhu for sagen vakte interesse hos andre, ikke mindst hos gårdejer Chr. Petersen, Palæet, Gråsten. Det blev foreslået at placere slagteriet i Avnbøl, men Gråsten havde såvel jernbaneforbindelse som havn, ligesom der var gode landevejsforbindelser fra nord, øst og vest. Allerede dengang havde fremsynede mænd forståelse for, at infrastrukturen skal være i orden!

Opfordringen til at tegne sig for leverancer blev udsendt i sommeren 1922 og var underskrevet af gårdejerne Chr. Petersen, Palæet, Iver Møller, Rinkenæs, og Jørgen Mathiesen, Græshøj. Tegningen var en stor succes, og de, der tegnede sig, var et bredt udsnit af landmændene i oplandet omkring Gråsten. Ved læsning af navnene fra tegningslisterne kan man konstatere, at efterkommere af disse fremsynede mænd den dag i dag producerer svin, måske blot det antal om ugen, som oldefar eller tipoldefar tegnede sig for om året.

Den 15. december 1922 kunne man indbyde til stiftende generalforsamling til oprettelse af Graasten Andelsslagteri.

Ansatte på slagteriet i jubilæumsåret 1947. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Gråsten by og omegn.

De fremmødte vedtog enstemmigt at oprette slagteriet med hjemsted i Gråsten, og den første bestyrelse på ti mand blev valgt. Der var som nævnt enighed om, at slagteriet skulle ligge i Gråsten. Man overvejede først en placering, hvor jernbanen dengang krydsede Flensborg Landevej, men på et bestyrelsesmøde den 23. januar 1923 blev det besluttet at opføre slagteriet på en toldvæsenet tilhørende grund ved havnen. I en forhandling samme dag med to af Gråsten kommunalbestyrelses medlemmer, sognerådsformand, guldsmed Jul. Jacobsen, og bankdirektør Paasch, enedes man med kommunens repræsentanter om, at kommunen erhvervede grunden, der tilhørte tolddirektoratet og landbrugsministeriet med toldvæsenets tilhørende hus og have. Kommunen lovede at stille grunden gratis til rådighed og opfylde engen, der hørte til grunden. Slagteriet skulle som modydelse betale kommunen den sum, som toldvæsenets bygning ville koste kommunen. Gråsten kommune forpligtede sig endvidere til at anlægge banespor fra havnesporet og en vej til slagteriet. Ikke alene kommunen viste stor interesse for at få slagteriet bygget. Også byens næringsdrivende viste stor interes-

se for sagen, og de ydede deres støtte i form af en tegnet garantisum på 25.000 kr., som der heldigvis aldrig blev brug for. Man havde vedtaget, at der skulle tegnes en årsleverance på mindst 15.000 svin for at gå i gang med byggeriet. Ved en ekstraordinær generalforsamling den 31. januar 1923 kunne formanden Chr. Petersen, Palæet, oplyse, at der var tegnet 17.536 svin, og det var dermed en realitet, at man kunne gå i gang med at opføre slagteriet. En måned efter generalforsamlingen var der tegnet i alt 20.000 svin til årlig leverance. For at sætte tallene i relief kan det nævnes, at på det »nye« slagteri i Blans slagtes 25.000-30.000 svin pr. uge!

Byggeriet påbegyndes i 1923

På grunden, der blev opfyldt til 1.80 m over dagligt vande, var det nødvendigt at pilotere, og der blev rammet 442 lange, svære betonpæle ned. I øvrigt er der ved

alle senere byggerier blevet piloteret, og de første pæle er sikkert blevet fordoblet en til to gange.

Slagteriet var anslået til at koste 250.000 kr., og ingeniør H. Gjerstrup, København, indestod med sit honorar på 14.000 kr. for, at dette beløb ikke blev overskredet, medmindre der blev foretaget vedtagne ændringer og forbedringer.

Fra de Forenede Teglværker i Egersund blev der leveret 80.000 røde, håndstrøgne sten og 25.000 flammede sten. Fra Krenzen, Gråsten, købtes 360.000 Siegersdorfer fliser.

Tilkørsel af materialer blev overdraget vognmand J. Thomsen, Gråsten. Tømrer og murerarbejdet udførtes af tømrermester N. L. Andersen og bygmester Hintzmann.

Dagmulkter på 100 kr. pr. dag sikrede, at leveringsfrister på maskinanlæg blev overholdt, og på et bestyrelsesmøde den

Slagteriet startede i 1967 med containertransport. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Gråsten by og omegn.

Den nye kontorbygning fra 1962 efter at Graasten Andelsslagteri var fusioneret til Slagteriregion Syd den 1. oktober 1970.

8. november 1923 kunne ingeniør Gjerstrup meddele bestyrelsen, at slagteriet ville være færdigt den 1. januar 1924. Den 30. december kunne man foretage den første prøveslagning, som forløb aldeles tilfredsstillende.

Slagtingerne påbegyndes januar 1924

Graasten Andelsslagteri var hermed en realitet og kunne påbegynde sin virksomhed kun et år efter, at selskabet var blevet startet. Det er ret imponerende, hvilken handlekraft og beslutsomhed disse mænd har haft.

På et bestyrelsesmøde den 4. april 1923 er der bl.a. protokolleret: »Det vedtoges at udskrive pladsen som direktør ved slagteriet med tiltrædelse 1. juni eller 1. juli og avertere efter en sådan i Andelsbladet.« Man antog H. N. Skensved, Sæby, som direktør med tiltrædelse 1. juli 1923, med en årlige gage på 9.000 kr. foruden fri bolig, brændsel og belysning. Indtil der var brug for direktørens fulde

arbejdskraft betaltes der halv gage.

Sammen med den til enhver tid handlekraftige bestyrelse kom direktør H. N. Skensved til at præge slagteriets udvikling gennem en lang årrække, idet han var direktør i 35 år. Sidst i 1920'erne havde vi en udpræget deflation med prisfald til følge, og det medførte bl.a., at direktøren på slagteriet i en periode fik sin løn reduceret fra 9.000 kr. årligt til 6.000 kr. Det fortæller meget om både tiden, selskabet og ikke mindst direktøren, der på den måde var med til at løse problemerne.

Den 1. januar 1958 blev han efterfulgt af direktør Hans Bossen, som forud for ansættelsen havde været kontorchef og dermed souschef i mere end ti år.

Efter at være blevet afløst på posten som direktør fortsatte direktør Skensved i en årrække som rådgiver for slagteriets opkøb af avlsorner. Den 1. januar 1969 blev undertegnede direktør efter Hans Bossen, der døde i december 1968 kun 48

år gammel. Jeg har personligt lært meget af Skensved om svineavlen og dens betydning.

Man begyndte under forholdsvis beskedne forhold, men det skulle snart vise sig, at udvidelser var nødvendige. Der blev fra begyndelsen knæsat det princip, som principielt er blevet overholdt helt frem til nedlæggelsen af slagteriet i Gråsten: Bygge passende og godt, men ikke større og dyrere end nødvendigt. Da slagteriet var færdigt, var det indrettet til en årlig slagtning på 35.000-40.000 svin. På den første ordinære generalforsamling den 29. marts 1924 kunne formanden Chr. Petersen, Palæet, oplyse, at slagteriet nu havde 550 andelshavere, der havde tegnet sig for en årsleverance på i alt 41.000 svin. Foruden selve slagteriet havde man også indrettet en destruktionsanstalt, der kunne behandle det affald, der ikke blev anvendt til konsum. Man havde også fra starten indrettet et udsalg for slagteriets produkter.

Som nævnt byggede man ikke slagteriet større, end det var nødvendigt i forhold til de øjeblikkelige krav, men dog således, at man kunne udvide uden større vanskeligheder og uden at ødelægge flowet i produktionen. Som årene gik, blev det dog vanskeligere fortsat at efterleve de gode intentioner. Allerede inden slagteriet var helt færdigt, havde man udvidet kapaciteten fra 16.000 til 35.000 svin på årsbasis.

I 1925 blev der lavet en kreaturslagtehal med tilhørende stald, og i 1928 blev der lagt ti meter til slagteriets bredde i hele dets længde, hvilket forøgede kapaciteten med 50%. I 1931 blev der opført en ny svalehal til afkøling af svinekroppe. Den kunne også opvarmes, og fra 1932 dannede den i en lang årrække en udmærket ramme om slagteriets årlige generalforsamlinger, der ellers hidtil havde været afholdt på Hotel Graasten. Først i midten af halvtredserne vendte

man tilbage til Hotel Graasten for at holde generalforsamling.

Såvel kreaturslagteri som destruktionsanstalt blev udvidet igen i 1934. For at få plads til udvidelsen af kreaturslagteriet købte man den gamle stavfabrik, der lå ved siden af slagteriet. Denne fabrik blev senere indrettet til frysehus.

1930'ernes problemer og krigen

I 1930'erne måtte Graasten Andelsslagteri ligesom alle andre slagterier kæmpe med flere problemer. Et af dem var mund- og klovsygen, som rasede især i 1930 og senere igen i 1937. Der måtte indrettes særlige modtagelsesdage for svin fra »smittede« områder. De største vanskeligheder opstod dog som følge af stormagternes politik om at ville klare sig selv forsyningsmæssigt i en given situation. Såvel Tyskland som England forbedrede sig på opgøret, og der blev lagt store hindringer i vejen for eksporten. I 1933 blev der indført regulering af produktions- og leveringsretten baseret på tidligere leveringer. Til kontrol heraf fik andelshaverne udleveret de såkaldte svinekort, udstedt af landbrugsministeriet. Der opstod hurtigt en for så vidt hel legal handel med disse svinekort, og man kunne opleve, at svineproducenter, der på grundlag af store leverancer tidligere havde mange kort, ligefrem stoppede produktionen og hentede deres »svine« fortjeneste hjem ved salg af kort.

Anden Verdenskrig kom til at berøre slagteriet meget, idet forbindelsen med vor hovedkunde, England, var afbrudt under hele besættelsen. En stor del af eksporten til Tyskland omfattede levende svin, og alt i alt betød det et væsentligt fald i slagtningerne, således at man i 1941 måtte nøjes med én slagtedag om ugen.

Krigstiden medførte vidt forskellige opgaver til selskabet. En af dem, som man var særligt glad for at løse, var le-

Arbejdet ved en af produktionslinierne i slagteriet i Blans. Foto: JydskeVestkysten/Institut for Sønderjysk Lokalhistorie

vering af det nødvendige kød og flæsk til Frøslevlejren. Også den karantænestation ved grænsen, som Danske Kvinders Beredskab stod for, fik store mængder kød fra Graasten Andelsslagteri.

De første udvidelser og moderniseringer efter krigen blev foretaget i 1947, hvor slagteriet kunne fejre 25 års jubilæum.

I løbet af 1950'erne blev der foretaget udvidelser, og ikke mindst begyndte man at forstærke forædlingssiden. Gråsten Andelsslagteri blev i forhold til sin størrelse en stadig mere betydningsfuld producent af skinker på dåser. Disse dåseskinker og efterhånden også bove blev produceret i store dåser, 5-10 kg, og hovedsageligt solgt til England og USA. Inden konsum blev de skåret i skiver og pakket i små pakninger hos modtagerne.

Også produktionen af traditionelle pålægsvarer, herunder sønderjyske spegepølser, voksede. Salget foregik gennem grossist og for en stor dels vedkommende til grossister i Københavns Kødby.

Graasten Andelsslagteri startede også egen salgsvogn, der kørte faste ruter til sønderjyske slagtere og i stor udstrækning efterhånden også til købmandsforeninger.

Salget af traditionelle baconsider blev efterhånden suppleret med leverancer af saltede midterstykker til det engelske marked, hovedsageligt leveret til Danepak, en fabrik der var ejet af de danske andelsslagterier.

Kontorlokaliteterne var der ikke gjort meget ved siden starten, og de trængte i allerhøjeste grad til en modernisering.

Kontorets beliggenhed var således, at det lå i vejen for en udvidelse af saltefaciliteterne. Derfor kunne man bedre argumentere for en ny kontorbygning, idet man havde behov for kontorets nuværende plads til produktionsudvidelse.

Ny kontorbygning

Efter Graasten Teglværks brand fik man i 1960 tilladelse til at opfylde en del af fjorden/havnen foran slagteriet med de mange murbrokker, og i 1961 kunne man påbegynde opførelse af en splinterny, to-etages kontorbygning. Denne blev taget i brug i begyndelsen af 1962, og det var bemærkelsesværdigt, at kontorpersonalet ved indflytningen vedtog, at man i disse nye lokaler ikke ville ryge i arbejdstiden. Det skete så i højere grad i kantinen og på toiletterne, men det fortæller om de ansattes begejstring for de nye lokaliteter.

I begyndelsen af 1960'erne blev der investeret meget i slagteriet, og det blev sværere og sværere at få et fornuftigt flow. Saltekælder og ikke mindst konserverfabrikken på første sal var store investeringer, og i sidste halvdel af 1960'erne blev der lavet indretning til containertransport af baconsider.

Netop i 1960'erne begyndte man diskussionen om det rigtige i, at Danmark kom med i det nye fællesmarked. Det var klart, at landbruget som helhed gerne ville med, dog kun hvis England også kom med, hvilket Frankrig dengang ikke var særlig glad for. Usikkerheden om markedsudviklingen satte efterhånden en bremse på landmændenes (og dermed bestyrelsens) lyst til investeringer.

Samtidig begyndte der også på landsbasis at komme en debat om sammenlægninger - fusioner - og ikke mindst Andelsslakteriernes førstemand, Johannes Dons Christensen, begyndte at tale varmt for slagteriselskabet Danmark.

Så tidligt som omkring 1960 havde daværende formand Johan Philipsen,

Lundtoftbjerg, og direktør Hans Bossen møder med ledelsen af Tønder Andelsslakteri med henblik på et samarbejde. Initiativet kom fra Tønder, men ledelsen fra dette slagteri insisterede på, at der fortsat skulle være et slagteri i Tønder, og det ville Graasten Andelsslakteris ledelse klogt nok ikke garantere.

Slakteriernes Forskningsinstitut i Roskilde lavede i 1967/68 en analyse af de sønderjydske andelsslakterier (Rødding, Vojens, Tønder, Aabenraa, Sønderborg og Graasten) for at belyse fordele og ulemper ved et fælles sønderjydske storslagteri. Selv om rapporten pegede på flere fordele end ulemper, kunne man ikke nå til enighed. Der var flere, der dengang hævdede, at Graasten ikke var et af de mest positive. Set i bakspejlet er sandheden klart, at man ikke var rigtig moden til at afgive magt og indflydelse.

Rapporten pegede i øvrigt på, at den optimale placering af et evt. nyt slagteri for hele Sønderjylland ville være ved Øster Løgum!

Sammenlægninger til Slakteriregion SYD

I 1968 kom den første store sammenlægning af slagterier, idet størstedelen af de sjællandske slagterier blev sammenlagt i FSA, der i dag hedder Steff-Houlberg.

Disse fusioner blev en realitet ud fra forskellige forudsætninger. Nogle selskaber var gode og stærke rent økonomisk, og de var interesserede i at udvide yderligere. Andre slagterier var meget svage i økonomisk henseende, og de var tvunget til at søge samarbejde med andre.

På Aabenraa Andelsslakteris generalforsamling i 1970 besluttede man enten at søge samarbejde med naboslagterierne eller standse driften og likvidere frivilligt. Det kunne man gøre, uden at der ville være økonomiske efterslæb.

Det stod klart for formanden for Gråsten Andelsslakteri, Johan Philipsen, og undertegnede, at Graasten Andelsslag-

teri i givet fald ville få langt de fleste af Aabenraas svin.

Det kunne vi ikke klare uden omhyggelig forberedelse, og derfor blev der taget initiativ til forhandlinger med Aabenraa og Sønderborg Andelsslagterier. Disse forhandlinger blev ført i en god atmosfære, og de endte hurtigt med det resultat, at de tre slagterier indgik i det nye selskab, Slagteriregion SYD, der startede sin virksomhed 1. oktober 1970.

Samtidig med disse begivenheder havde Gråsten Andelsslagteri den 1. januar 1969 overtaget det private og hidtil engelskejede slagteri i Bylderup Bov. Planerne om at koncentrere kreaturslagtningerne i Bylderup Bov og flytte Bylderups svin til Gråsten var derfor under realisation samtidig med, at forhandlingerne om dannelsen af SYD stod på. Så snart SYD var en realitet, blev der lavet en foreløbig plan for udviklingen på selskabets afdelinger.

Bylderup skulle på langt sigt være et kreaturslagteri, Aabenraa skulle være pølsefabrik, Sønderborg og Gråsten skulle slagte svinene. På det tidspunkt lå årslagtningerne i SYD på omkring en halv million svin. Gråstenaafdelingen skulle desuden lave konserver, især skinker og bove på dåser.

Selskabets hjemsted blev Gråsten, hvorfor administrationen også blev placeret her, hvor Graasten Andelsslagteris forholdsvis nye administrationsbygning dannede en god ramme.

I begyndelsen af 1970'erne blev det klart, at det blot var et spørgsmål om tid, hvornår vi kunne komme med i fællesmarkedet. Ventetiden og usikkerheden medførte en stigende svineproduktion, og i SYD var vi helt nede på omkring 400.000 svin. Det eneste sted, hvor faldet ikke kom, var i det gamle Sønderborg amt, hvilket helt klart skyldtes, at Danfoss satte skub i landbrugets strukturudvikling. De mindre producenter stoppe-

de og tog på Danfoss, mens de større fik plads til at blive endnu større.

Allerede i 1971 tumlede vi med ideen om at bygge et helt nyt slagteri, idet det var åbenbart, at de gamle anlæg i Gråsten og Sønderborg ville have svært ved at leve op til tidens krav. Det gjaldt alle krav, de arbejdsmiljømæssige, de veterinære og ikke mindst de miljømæssige til støj, lugt og spildevand. Vi vidste også, at ved en indtræden i EF ville der komme nye veterinære krav.

Den nye og forholdsvis unge bestyrelse i det nye SYD var med på ideen. Det samme var Johan Philipsen, omend tøvende i starten. Vi fik kontakt til borgmester Møller i Sundeved kommune. Han sagde fra starten, at kommunen ikke havde økonomi til at hjælpe med penge, men han ville garantere for sin og kommunens støtte og hjælp. Det stod han ved, og det har Sundeved kommune gjort siden.

Sammen fandt vi grunden, og vi købte jorden fra Mejerigården i Blans. Tilladelsen til at bygge i det åbne land skaffede Johan Philipsen os, idet han som folketingsmand kendte de knapper, der skulle trykkes på.

Så snart vi kendte resultatet af folkeafstemningen den 2. oktober 1972, kunne vi gøre de foreløbige aftaler til endelige, idet der hidtil var forhandlet med den klausul, at det blev et JA ved afstemningen. 1973 og 1974 blev brugt til planlægning. Byggeriet startede den 2. august 1975, og prøveslagtninger fandt sted i juni 1977. I løbet af juli 1977 var al svineslagtning i Sønderborg og Gråsten overført til Blans. Sønderborg slagteri blev solgt, og der er nu dejlige boliger på området lige over for Sønderborg Slot.

Efter udflytningen fra Gråsten i 1977 begyndte en ny fase i virksomhedens historie. Fabrikken skulle nu udelukkende producere forædlede varer. Hovedproduktionen var fortsat skinker og bove på

Efter nedrivningen af slagteriet i Gråsten 2000. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Gråsten by og omegn.

dåser eller pakket i film. Det egentlige slagteri blev ombygget og taget i brug til saltning og kogning af de forarbejdede produkter.

SYDs administration forblev også i Gråsten. I 1980'erne oplevede SYD en god periode med fremgang over hele linien, også i Gråstenafdelingen.

I 1993 opstod der nogle alvorlige økonomiske problemer i et tysk datterselskab, som medførte, at man i 1994 gik sammen med Danish Crown. Danish Crown havde brug for det moderne Blansanlæg, men Gråstenafdelingen ønskede man ikke at fortsætte med. I en kort periode blev produktionen på Graasten overtaget af Tulip, men det endte med, at

produktionen ophørte i 1996. Bortset fra nogle laboratoriefunktioner lå fabriksanlægget øde hen, og det kunne hurtigt ses på bygningerne og hele området.

Da nedbrydningen blev påbegyndt i 1999 og afsluttet i 2000, tror jeg, at de fleste var glade for, at der nu er udsigt til en ny fornuftig anvendelse af området. Selvfølgelig er der flere, især blandt de mange gode trofaste medarbejdere gennem mange år, der med vemod må se deres og måske også deres mors eller fars arbejdsplads forsvinde. Vi skal derfor glæde os over, at slagteriet i Blans blev bygget, således at vi trods alt har bevaret mange gode arbejdspladser i området for fremtiden.

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af ESKILD BRAM

Kærlighed til fædrelandet, sproget og storkehistorier er blandt de emner, journalist Eskild Bram tager op i Grænselandskronikken for juli kvartal.

Kærlighed til fædrelandet optræder med modsatrettede virkemidler i den nationale sangskat. Krigens væsen er blevet for påtrængende til, at alt med krig og de harniskklædte kan indpasses i lyrikken. De faldne ved det blodige slag på Isted Hede i 1850 fik ingen »skøn« død, som det hedder i digtet, med tilføjelsen »ingen skønnere der findes«. Sange til sprogets pris taler derimod meget om det milde, ja vover modsigelsen »Vort sprog er stærkt og blødt«. I anden forbindelse er vi danskere gjort stærkest i det milde. Hvis det ikke er rigtigt, så er det i hvert fald smukt og følsomt sagt.

Tyske soldater nedlægger krans på Dybbøl den 18. april. Foto: Karin Riggelsen. Der Nordschleswiger.

Faghistorisk er sproget med til at sætte skel. Da sønderjyske bønder i 1840'erne vågnede på Skamlingsbanken i en efterklang af Peter Hiort Lorenzens kup i den slesvigske stænderforsamling, hvor han trodsede forretningsordenen ved at tale dansk og vedblive at tale dansk, lå det lige for at kalde friluftsmøderne for sprogfester. Sprogforeningen af 1880 blev til som et værn mod en statsdirigeret for-tyskning.

Sproget i Sydslesvig

Historien lærer, at den intet lærer. Sådan lyder kætternes gamle tese, og de har i hvert fald ret i, at de fremførte eksempler ikke uden videre lader sig overføre på det danske mindretal i Sydslesvig. Det gælder dér som andet steds i verden, at sprog og sindelag ikke nødvendigvis er sammenfaldende. Og tilmed er folkegrunden en anden.

Ydre faktorer har trukket i den forkerte retning. Når fremtiden forbindes med en europæisk nødvendighed som forløber for en ideel globalisering, kan det være fristende at spare ulejligheden med at lære et »lille« sprog. Det er kendt, at børn utroligt hurtigt kan tilegne sig et nyt sprog efter naturmetoden. Sådan gik det for sig, når børn fra de danske skoler i Sydslesvig tidligere kom på ferieophold heroppe i stort tal. Denne trafik er ikke mere, hvad den har været, på linie med tilsvarende københavnske arrangementer. På landet er madmor nu udearbejdende, og den gemytlige bondefar véd, at bybørn og store maskiner kan være en farlig kombination.

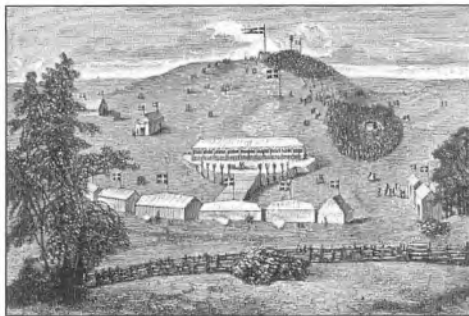
Alligevel skal man ikke give op på forhånd. Noget tyder på, at der, som i teatret, er dukket en *deus ex machina* op på scenen med offentliggørelsen af lektor Karen Margrethe Pedersens undersøgelse i marken gennem tre år af de sproglige forhold i Sydslesvig. Analysen og dens konklusion er kort omtalt i grænselandskronikken for oktober kvartal sidste år (nr. 11). Det overraskende ved den er påvisningen af en slags mutation af tysk og dansk, et selvstændigt sydslesvigsk blandingsprog, der som en model for tosprogethed i bedste fald kan få indflydelse også andre steder i et flersprogligt og multikulturelt Europa.

Dansk i tilbagegang

En »indfødt« lektorkollega, Maike Lohse, omplantede i en kronik i »Flensborg Avis« (9.6) de nye synspunkter i praktisk erfaring og tilsluttede sig Karen Margrethe Pedersens efterlysning af en egentlig sydslesvigsk sprogpolitik. Dette synspunkt hvilede på 24 års undervisning på Duborgskolen, der havde vist, at elevernes danskkundskaber forringedes år for år. Det kunne hænge sammen med, at man, ifølge Maike Lohse, kun mestrer et sprog, når man bruger det jævnligt. Det er en betingelse for at forstå finhederne i sproget. Hvad, der måske kunne gøres her og nu, hed det til slut i kronikken, var, at de danske foreninger og organisationer i deres vedtægter fastslog, at sproget er dansk. Men der skal en ret fin balance til for at opnå positive resultater. Hertil kan føjes, at den sydslesvigiske »rigsdag« Samrådet, i en officiel udtalelse er gået ind for, at der defineres en fælles sprogpolitik for Sydslesvig.

Akademiske ghost-writers

Men stop lige et øjeblik! Kan noget blive folkeligt eje, uden at det vokser op nedefra? De nævnte reaktioner kommer ovenfra og kan ikke siges at være skabt af

Litografi af den første »sprogfest« på Skamlingsbanken den 18. maj 1843, hvor man kan se flaget og talerstolen på toppen og nedenfor dansepladsen, spisetelt samt boder til skydning og underholdning og fester.

den grundtvigske folkeånd. I de nationale kampår krævede »sagen« at akademikerne brugte en folkets mand som talerør. Til Skamlingsbankens historie hører, at naturbegavelsen Laurids Skau holdt sine første taler efter professor Chr. Flors forlæg. En anden akademiker, professor Chr. Paulsen, »den første sønderjyde«, iscenesatte den ansete foregangsmand, gårdejer Nis Lorenzen, Lilholt, Halk Sogn. H. P. Hanssen forklejnes ikke, fordi han tog imod råd fra bl.a. rigsarkivar A. D. Jørgensen, professor Aage Friis og grænsedrageren, lektor H. V. Clausen.

Mindretallets Magna Charta

Ingen har grund til at beklage, at det åndelige klima i grænselandet på afgørende vis i dag er præget af tolerance og samarbejde.

På Dybbøl Banke brød freden ud, da både danske og tyske soldater for første gang deltog i den traditionelle 18. april mindefest. Det er svært at komme uden om, at der også faldt tyskere denne dag. I en kommentar i JV skrev redaktør Jens Michael Damm, at der næste år burde blive tale om et fællesarrangement.

Fortæl en storkehistorie!

Kronikken vender her et blad for at gøre lidt biologisk status. Storkens skæbne optager os alle. Bestanden skrumper og dermed mulighederne for opformering. Det kan næsten tages som et forskud på en nekrolog, at JV har opfordret sine læsere til at skrive ind om oplevelser med storken. Forhåbentlig går det efter den gamle regel, at den, der lyves død, lever længe.

En anden sjælden fugl bliver der kælet for og forhåbentlig i tide. Det er isfuglen, så farvestrålende som hørte den troperne til. Den er på størrelse med en stær og holder kun til ved rent, fersk vand, hvor den skaffer sig føden ved styrtdyk efter småfisk. Isfuglen har et forholdsvis stort hoved med et langt og kraftigt, oftest lige næb. Det er de pragtfulde farver, man skal hefte sig ved. Oversiden er skinnende blågrøn og midt på azurblå. Undersiden og et par pletter er rustbrune.

Den specielle rørformede rede inde i en brink kan blive truet af rovdyr som ræv og mår, men det lader sig forhindre. JydskeVestkystens medarbejder har fulgt en selvlært redekonstruktør i gang med at sætte isfuglerede op ved Jelsøerne. Det er Horst Boedler fra Flensborg, der med godt resultat har opsat 40 redekasser i Nord- og Sydslesvig. Det forebyggende arbejde begyndte efter lang tids studier og filmoptagelser ved søerne omkring Tørning Mølle mellem Haderslev og Vojens. Her er nu opsat otte redekasser. Det er ikke gjort i en håndvending, men kræver hen ved 70 timers arbejde pr. anlæg, hvortil skal bruges solidt tømmer, sand og ler.

Desværre er det uventet gået den modsatte vej med store mængder dykænder i havet. Danmarks miljøundersøgelser på Kalø bekymrer sig især for edderfuglene. I løbet af de sidste ti år er bestanden halveret fra 600.000 til kun 300.000 fugle. Også bestanden af sortæn-

der er i stort omfang så truet, at man ligefrem frygtede for, at den var på vej helt væk fra de danske farvande. Tællinger fra fly har dog vist, at der ligger en del sortænder ud for Vadehavet op til 20 km fra kysten og længere ude, hvor der ikke hidtil er talt op. Naturfredningsfolk har luftet den tanke, at det måske kunne være en ide også at oprette fuglereservater til havs, hvor der ikke må drives jagt. (RB)

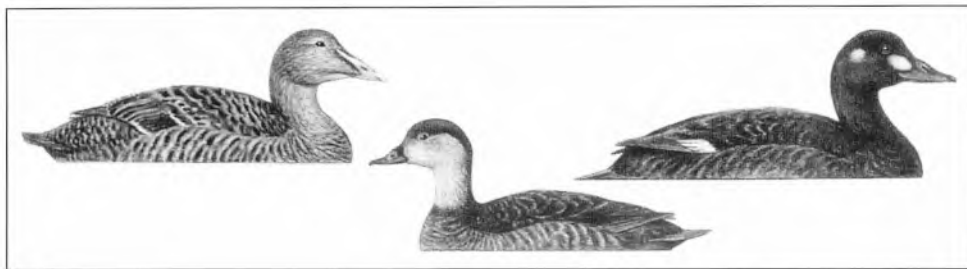
I korte træk

17. april: Kystsikring sættes normalt i forbindelse med Vestkysten. Men også det fredelige Lillebælt kan få behov for et indgreb. Det er gennem flere år sket ved Hejlsminde, hvor det ved anlæg af horder har været nødvendigt at sikre stranden. (JV)

Kongeåen har det meget bedre. I påsken blev der fanget to laks, den ene på godt en meter og en vægt på 11,2 kilo.

Købmand og stænderdeputeret Peter Hiort Lorenzen (1791-1845) gav bolden op i sprogsagen. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Tre arter af truede danske dykænder, bl.a. i Vadehavet. Det er fra venstre edderfugl, sortand og fløjsand.

Den anden af nærmest samme kaliber. Det er usædvanligt, at det beskedne farvand giver sådanne afkast. (JV)

19. april: Professor, dr. phil. Troels Fink, »den sidste slesviger,« er i mindet blevet hædret ved at få sit portræt indføjet i det historiske billedgalleri på Folkehjem i Aabenraa. (EB)

Den mangeårige stats- og stiftamtmand over Haderslev Stift, Ole Perch Nielsen, Aabenraa, er udnævnt til kammerherre. (JV)

23. april: Ved en konference på Mallorca er stiftet en organisation for mindretalsdagblade i Europa med fælles interesseområder. Opgaven bliver at videreudvikle de godt 30 europæiske mindretalsaviser samt at bistå andre mindretal uden egne dagblade med at oprette deres egen presse. Det er der akut behov for hos det wallisiske mindretal i Storbritannien. Chefredaktør Bjarne Lønborg, »Flensborg Avis,« blev indvalgt i den nye organisations første bestyrelse. (Fl.A.)

Manglende lægerecept

10. maj: Danmark mangler læger, Tyskland har for mange læger. Dette turde være et fælles problem, hvor det berømte Columbusæg kunne gøre nytte. Men ofte ligger en sådan løsning alt for nær, så det netop derfor ikke lader sig gøre. 110 tyske sygehuslæger vil gerne træde an i Sønderjylland. Det er naturligvis ikke helt så ligetil i praksis, som det kan lyde. En

dansk læge er lettere at få i gang på et sygehus end en udlænding, fordi danskeren kender sygehusvæsenet i forvejen, ikke behøver at gå på sprogkursus og på anden måde blive akklimatiseret. Danske stillinger skal heller ikke stå åbne for folk, som ikke har vist sig dygtige nok til at få arbejde i Tyskland, lyder en anden indvending. (JV)

Formanden for den hæderkronede »Sprogforeningen«, Ove Nissen, advarede på generalforsamlingen mod, at fodboldsange, håndboldpiger og enkeltpræstationer kommer til at danne morgendagens kultur. Det kunne gå så galt, at kulturen lettere vil kunne gå til grunde indefra end udefra. (JV)

Sønderjyder og agurkesalat

18. maj: Æren alene gør det ikke. Vel må det tale til den nationale stolthed, at Vadehavet har mulighed for at få international status under FN som »Verdens Naturarv«. Men folk, der lever ved og af Vadehavet, frygter nye restriktioner oven i de allerede eksisterende. Den danske skepsis var kendt, men nu meldes også om modvilje i Holland, mens sagen først er ved at blive taget op af tyske involverede. Befolkningen på de tre landes øer i Vadehavet har indtaget den samme holdning. De tre landes miljøministre får muligvis en del at se til, når de til efteråret mødes til Vadehavskonference i Esbjerg.

27. maj: Sønderjyllands Amts økonomiudvalg har enstemmigt efter indstilling af et flertal i bestyrelsen for Museet på Sønderborg Slot besluttet at afskedige museumsdirektør Thorkild Kjærgaard. Så kort kan det siges. Så langt skulle man bort fra Sønderjylland som til Århus og København for at læse kommentarer, der byggede solidt på alle mulige andre præmisser end dem, der lå til grund for afgørelsen. »Politiken,« der i festlige øjeblikke kalder sig »organet for den højeste oplysning«, satte det hæslige ord »Berufsverbot i Sønderjylland« over en ledende artikel og fandt tydelige tegn på politisk forfølgelse. [Ja, disse sønderjyder, der sætter retten ved det store kaffebord og åbenbart endnu ikke er blevet genforenet med Grundloven.] (EB)

6. juni: Den tidligere i nærværende kronik konstaterede afspænding i grænselandet nåede næsten euforiske højder, da bystyret i Flensborg opslog stillingen som 2. borgmester i henhold til følgende kvalifikationer: »Man ser gerne både kvinder og danske statsborgere blandt ansøgerne.« En ændring i em-

bedsmandsloven har muliggjort denne liberale personalepolitik. Medlemmer af det danske mindretals politiske parti har gennem mange år beklædt poster som ressortborgmestre, men parlamentarisk betinget. Den stilling, der nu skal beklædes, omfatter bl.a. borgerservice samt børne- og ungdomsinstitutioner. (No)

Okseøerne frem i historien

16. juni: Det behøver ikke altid at foregå på bonede gulve, når en tysk ministerpræsident og en dansk amtsborgmester underskriver en partneraftale med mange gode danske og tyske penge til udvikling af grænseoverskridende projekter. På vel det nærmeste, man kan komme et neutralt stykke ingenmandsland, Okseøerne i Flensborg Fjord, spillede den slesvig-holstenske ministerpræsident Heide Simonis og amtsborgmester Carl Holst hovedrollerne i et vel iscenesat friluftsspil. Der blev drukket lidkøb i et glas vin og sagt de rigtige replikker. De rollevende valgte engelsk for neutralitetens og bekvemmelighedens skyld og for ikke at give pressen, der havde hørt om det

»De mange fuglesving, der sker op under Herrens himle.« (H. A. Brorson). Foto: Karin Riggelsen. Der Nordschleswiger.

improviserede topmøde, anledning til at brokke sig efter tæppefald. (JV +EB)

Slotsaftapning i Gråsten

17. juni: Gråsten Slot, der blev »ledigt« ved dronning Ingrid's død, vil blive stillet til rådighed for kronprins Frederik. På den vigtige betingelse ganske vist, at han først, som broderen, bliver slotsherre i Sønderjylland efter giftermål. Denne afgørelse fik karakter af kongeligt reskript, da dronning Margrethe II benyttede et interview i JV som talerør.

Folketingsmand Poul Nødgaard udtæder af Femmandsudvalget, det rådgivende udvalg vedrørende den danske stats støtte til dansk sprog og kultur i Sydslesvig. Det sker i protest mod den behandling, som Pia Kjærsgaard angiveligt blev udsat for som officiel gæst ved de danske årsmøder i Flensborg. (JV)

23. juni: Dansk Folkeparti har udpeget pastor Søren Krarup til medlem af det statslige Femmandsudvalg, hvor han afløser folketingsmand Poul Nødgaard. (JV)

Museumsinspektør Inge Adriansen kræver gennem advokat Thomas Rørdam en erstatning på 25.000 kr. af sin tidligere chef, Thorkild Kjærsgaard. Kravet vedrører påståede ringeagtstyrlinger fremført i Jyllands-Posten og Flensborg Avis. Betalingsunddragelse vil medføre stævning for injurier, understreger Rørdam. (Jllp.)

30. juni: Det sidste ord i denne omgang får fru Justitia. Hun tilsendte ovennævnte dato pressen indholdet af et forlig, hvorefter fhv. museumsdirektør Thorkild Kjærsgaard forpligter sig til at tilbagekalde og beklage injurierende og urigtige udtalelser om museumsinspektør Inge Adriansen, som Kjærsgaard fik optaget i henholdsvis »Jyllands-Posten« og »Flensborg Avis« (EB)

Forkortelser:

Fl.A. Flensborg Avis
Jllp. Jyllands-Posten
JV: JydskeVestkysten
No. Der Nordschleswiger
RB Ritzaus Bureau
EB Forfatterens kommentar

Dansk-tysk friluftsspil på Okseøerne. I hovedrollerne Slesvig-Holstens ministerpræsident Heide Simonis og amtsborgmester Carl Holst. Foto: Ernst Winckelmann. JydskeVestkysten.

Fra klamp til konstruktion

Erik Møller Nielsen: Fra klamp til konstruktion. Fra håndværk til ingeniørkunst i Aabenraas sejlskibsbyggeri ca. 1800-1880. Skrifter fra Museumsrådet for Sønderjyllands Amt nr. 8. Aabenraa, 2000. 211 s., ill. Pris: 298 kr.

I beskrivelsen af den maritime historie er skibsbyggeren oftest blevet forbigået eller kun kort omtalt. Håndværket og byggemetoderne berøres sjældent. Dette har også været tilfældet i beskrivelserne af Aabenraas storhedsperiode som søfartsby i 1800-tallet; en periode, der også gav grobund for et betydeligt lokalt skibsbyggeri.

Den praktiske og tekniske side af skibsbyggeriet beskrives af Erik Møller Nielsen, der på baggrund af solide kildestudier af dagbøger, tegninger, skibsbilleder og regnskaber fører læsere gennem bygningen af et træskib - fra tidligere tiders »klampbyggeri« til brugen af tegninger. Der var tale om en gradvis udvikling fra, at skibsbygmesteren brugte sine erfaringer, skøn og øjemål som de væsentligste hjælpemidler, til konstruktion efter tegninger.

En af Erik Møller Niensens teser er, at Aabenraa var med til at sætte denne udvikling i gang 10-15 år tidligere end ved andre skibsbyggerier i kongeriget. Den teoretiske viden blev erhvervet på Orlogsværftet i København.

Skibsværfterne i Aabenraa byggede fra 1800 til 1883 godt 300 skibe og fra 1850'erne stort set kun fuldskibe, brigger m.m. til farter på kinakysten, Japan og Australien. Antallet af langfarere var godt 180.

Der gives en grundig gennemgang af og redegørelse for de byggetekniske forskelle mellem de to metoder og disses indflydelse på skibsbyggeriet. Byggemetoderne er ledsaget af et utrolig smukt illustrationsmateriale, hvor fagbegreber, rigninger m.m. gengives i form af faktabokse.

Brugen af konstruktionstegninger var med til at styrke de seks værfter, Aabenraa havde i 1860'erne. Værfterne formåede teknisk og økonomisk at bygge klipperskibe til langfarterne. Den første klipperskonnert *Heinrich & Gustav*

blev bygget i 1853 af Thorkild Andersen. Begrebet Aabenraaklipper henviste til den nye bygningsmåde, værfterne i byen havde taget til sig. Et af de fineste eksempler på en Aabenraaklipper var fuldskibet *Kimber*, bygget i 1856 på Kalvø af Jørgen Bruhn.

Bogen behandler også træskibsværfterne i Aabenraa og J. Bruhns værft på Kalvø. Der gives fine personalhistoriske oplysninger om skibsbygmestre og værftsejere. Bogens ene kapitel omhandler Mads Michelsens skibsværft, der i 1856 overtages af nevøen Niels Jacobsen. Kildematerialet fra dette værft, særlig Niels Jacobsens levnedbeskrivelse, belyser udviklingen, priser og byggeteknik samt enkelte skibes tilblivelse. Værftets regnskaber er gengivet i det omfattende bilagsmateriale i bogen. Denne indeholder ligeledes en liste over skibe bygget i Aabenraa fra begyndelsen af 1700-tallet til 1890.

Erik Møller Nielsen og Aabenraa Museum har på spændende vis gjort et ofte glemt erhverv levende.

Bent Vedsted Rønne

Sang, fest og politik

Henning Unverhau: Gesang, Feste und Politik. Deutsche Liedertafeln, Sängerefeste, Volksfeste und Festmähler und ihre Bedeutung für das Entstehen eines nationalen und politischen Bewußtseins in Schleswig-Holstein 1840-1848. 552 s. Peter Lang AG Verlag, www.Peterlang.com Pris: 110 Sfr.

Med Henning Unverhau store afhandling er udforskningen af Slesvig-Holsten-bevægelsen i 1840'erne bragt et stort skridt fremad. Også danske historikere bør vise bogen interesse.

Unverhau koncentrerer sin undersøgelse af den slesvig-holstenske agitation om det direkte personlige møde mellem politikerne og folket ved festmåltider og på folkemøder, i Liedertafel og ved sangerfester. Det sker hovedsagelig på grundlag af samtidens presse, mens det bevarrede arkivmateriale er yderst sparsomt.

Det første Liedertafel i hertugdømmerne var

Fortsættes side 242

Det sker – på sønderjyske museer

Fornyelsen af Aabenraa Museum - Sønderjyllands Søfartsmuseum

I erkendelse af, at Aabenraa Museum har opsparet et stort behov for udvidelse og fornyelse, blev der i efteråret 2000 opnået en klar politisk enighed om, hvordan det bedst kunne ske. De to parthavere om museets drift, Sønderjyllands Amt og Aabenraa Kommune, der står for museet i forholdet 3:1, fandt sammen om en finansieringsmåde, så der kunne opnås en løsning i tilslutning til den gamle museumsbygning fra 1937 på H. P. Hanssens Gade. Forud var gået over tyve års overvejelser, først om at flytte til egnede, historiske bygninger i byen, dernæst om at indpasse en nybygning i en nyskabelse, et museumslandskab om den kunstafdeling, der blev udskilt 1995-97 på det lille Brundlund Slot.

I sejlskibstiden udgjorde Aabenraa-egnen i flere århundreder et af Danmarks vigtigste søfartscentre. Dette faktum er som megen anden maritim historie overset i den almindelige historieskrivning. Kun på Aabenraa Museum kan man i dag få et konkret og farverigt indtryk af skibsfartens store lokale betydning, af hvordan skibsbyggeri og langfart var det bærende i byens næringsliv og den røde tråd i egnens kulturelle særpræg. På toppen af sin glansperiode, i midten af 1800-tallet, opnåede Aabenraa at få her-tugdømmets største handelsflåde, bestående af velbyggede skibe af international standard, bemanded med kaptajner og menige søfolk fra det nære opland, ikke mindst Løjt Land. Det er først og fremmest for, at det veldokumenterede

billede af søfartshistorien kan komme bedre til sin ret, at fornyelsen trænger sig på. Museets øvrige samlinger og temaer, f.eks. den nationale kamp, repræsenteret ved fremtrædende personer som Jomfru Fanny og H. P. Hanssen, vil dog også nyde godt af dette løft.

Den rumlige oplevelse og æstetikken er en meget betydningsfuld side af et kulturhistorisk museums fremtræden. I oplevelsen af udstillingerne er rummernes dimensioner, vinduesåbninger, belysning, materialer og farver en hovedfaktor. Alle erfaringer viser, at denne helhed af bygningens indre og ydre er bestemmende for, hvor tiltrækkende folk finder et museum. I heldigste fald er arkitekturen en oplevelse, som folk rejser efter.

På Aabenraa Museum bliver udfordringen at få de ældre og meget inhomogene bygninger, der skal renoveres, til at spille sammen med omgivelserne, herunder Ulla Viottis bølgeformede teglstensmur, der er inspireret af museets indhold. Ved at antage en fremragende og meget erfaren museumsarkitekt som Niels F. Truelsen har man lagt op til ved udbygningen at opnå en vis klassisk funktionalisme, der svarer godt til den eksisterende museumsbygning.

Det er planen, at søfarten skal have plads i de nytillkommende rum, hvor det vil være muligt at skaffe den luftighed, der underbygger oplevelsen af store sejladser på verdenshavene. De mere lokalhistorisk orienterede emner vil finde sig

- Museet på Sønderborg Slot**
4. nov. - 30. nov.: Udstilling med Søren Møller. Arr. Sønderborg Kunstforening.
- Cathrinesmindes Teglværksmuseum**
Indtil 31. okt.: Udstilling med Victor Brockdorff.
- Tønder Museum**
Indtil 2 dec.: »Flet«kunsthåndværk med rod i fletteteknikker i tråd, metal, ler m.m.
Indtil 31. dec.: Christian IV - variationer over kniplingstyper.
- Sønderjyllands Kunstmuseum, Tønder**
Indtil 16. sept.: Bloody Relatives. Fotografier af Sigurdur Gudmundsson.
- Drøshes Hus, Tønder**
Indtil 30. sept.: Engelske Buckspoint lace og tyske Liebenauer Spitzen.
Indtil 30. dec.: Smedehåndværket i Tønder.
- Aabenraa Museum**
Indtil 4. nov.: Fotografica - alt i film og foto. Udstilling af Erwin Løock Meyers fotografiske samling.
- Jacob Michelsens Gård**
15. og 16. sept.: Bageweekend og udstilling.
Ellers åbent efter aftale med Aabenraa Museum.
- Kunstmuseet Brundlund Slot**
Indtil 9. sept.: Udstilling fra museets egen kunstsamling.
- Midtsønderjyllands Museum**
Indtil 31. dec.: 25-års jubilæumsudstilling.
- Haderslev Museum**
22. sept. - 4. nov.: Kunstudstilling. Arr. Haderslev Kunstforening.
- Museet Holmen, Løgumkloster**
8. sept. - 4. nov.: Arne Haugen Sørensen udstiller oliemalerier med religiøse motiver.
- Skærbækegnens Museum**
14. sept. - 21. okt.: Sønderjyske landskabsmalere.

godt til rette i det hidtidige museums harmoniske, stueagtige rum. Også disse vil blive nyindrettede, ligesom der i planen er indbefattet tekniske moderniseringer og tidssvarende publikumsfaciliteter. Konkret vil udbygningen medføre

en vækst i udstillingsarealet på 50% til i alt ca. 750 m². Med den fornødne supplerende støtte fra private fonde håber museet at kunne præsentere sig i sin nye skikkelse med udgangen af 2003.

Birgitte Kragh

Singclubb i Brunsbüttel fra 1832. Op gennem 1830'erne bredte bevægelsen sig kun langsomt. Fra begyndelsen af 1840'erne gik det imidlertid stærkt, indtil der indtrådte en stagnation i årtiets anden halvdel. I 1848 var der mere end 130 Liedertäfel i Slesvig og Holsten. Henning Unverhau beskriver meget nuanceret sangkorenes tyske forbilleder, formål og ideologiske grundlag. Navnlig i begyndelsen var de musikalske motiver de vigtigste. Ønsket om at overvinde standsforskellene spillede også en rolle. Tysk-patriotiske strømninger havde overalt betydning, og der blev sunget talrige sange fra den tyske nationale sangskat. Der var forskelle mellem hertugdømmerne, og det varede længe, før korene nord og syd for Ejderen for alvor fandt sammen. I Holsten forenede korene længe tysk patriotisme med loyalitet mod helstaten, hvori-mod korene i Slesvig blev en hovedhjørnesten i den antidanske bevægelse.

Henning Unverhau redegør nøje for korenes vedtægter og ledelse, medlemmer, sangrepertoire samt de mange aktiviteter. Dertil kommer afsnit om samarbejdet sangkorene imellem i fællessangforeninger og ved afholdelsen af sangerfesterne.

Særlig opmærksomhed får korenes faner og andre symboler og dermed korenes betydning for udbredelsen af den slesvig-holstenske bevægelses blå-hvid-røde »landsfarver« og »landsfane«. Det samme gælder deres betydning for sangen »Schleswig-Holstein meerumschlungen« og dennes store popularitet grundlagt på sangerfesten i Slesvig i 1844.

Sangerkorene var ved midten af 1840'erne stedet, hvor »det skete«. Derfor kunne de med fordel udnyttes af den slesvig-holstenske agitation. Imidlertid indtraf der stagnation og tilbagegang i anden halvdel af 1840'erne, hovedsagelig fordi nyhedens interesse havde lagt sig, men også fordi den politiske aktivisme i almindelighed tog af, til dels på grund af strammingerne af ytrings- og mødefriheden efter udstedelsen af »det åbne brev« i 1846. Den samme tendens viser det andet hovedundersøgelingsområde: Festmåltiderne, der afholdtes til ære for slesvig-holstenske stænderdeputerede og andre fremtrædende politikere med skåltaler på stribe, samt de store folkefester, som samlede tusinder til sang og taler i massevis, musik og dans, fyrværkeri og andet gøgl. Det store gennembrudsår var her

1843 med folkefester i Jevenstedt, Aabenraa og Kiel-Düsternbrook. Bogen afsluttes med kort og fyldige lister over sangkor, sangerfester, festmåltider og folkefester, som ikke mindst er til glæde for lokalhistorikerne.

Det afsluttende afsnit rummer meget nøjterne og rigtige bemærkninger om den længe stedvise og ofte mindre dybtgående karakter af nationaliseringsprocessen i 1840'erne. Bogen har også andre tankevækkende konklusioner, bl.a. at der var bedre folkelige forudsætninger for »nyholstenismen« end hidtil antaget. Den slesvig-holstenske fællesskabsfølelse var der ikke bare; den måtte først udvikles. Med Henning Unverhau's bog har vi fået et fremragende hovedbidrag til belysningen af denne proces.

Hans Schultz Hansen

Krigreren fra Føvling

Niels E. Andersen: *Krigreren fra Føvling*. Udgivet af Niels E. Andersen, Skjern. 75 s. Ill. Pris: 90 kr.

Med jævne mellemrum udkommer der mindre bøger, hvis formål er at kaste lys over de slesvigske krige mere eller mindre kendte soldater-skæbner. »Krigreren fra Føvling« hævder at dreje sig om infanteristen Mads Christian Olsen, der den 30. juni 1848 faldt på Rørkræ Mark ved Bjerning i nærheden af Haderslev.

I forordet nævner forfatteren, at der »ikke er meget at fortælle om Mads Christian, derfor fortæller jeg også om broderen, Anders, og senere omtales soldater i familien med to drenge, der var med i krigen 1864.« Men bogen handler også om andre ting. Vi hører om forfatterens bedstefar, Niels Andersen, hovedpersonens brors (Anders') barnebarn, hvis soldaterbog fra 1880'erne aftrykkes i sin fulde ordlyd. Et kapitel er helliget et par eventyr, som forfatteren som barn har fået fortalt af sin faster Didde, et andet forfølger Mads Christian Olsens slægt tilbage til 1699 og frem til vor tid. Desuden præsenteres vi for »en overraskende oplysning«, nemlig at der er anesammenfald mellem forfatteren og en vis Poul Bartolin i Hillerød, der tillige nedstammer fra Mads Christian Olsen.

Bogen bærer undertitlen »en beretning om Mads Christian Olsen, der faldt i krigen 1848 og er begravet på Bjerning kirkegård mellem Christiansfeld og Haderslev«. Det er ikke dækkende. »Krigreren fra Føvling« er ikke den centrale skikkelse i bogen. Det er derimod forfatteren selv.

Axel Johnsen

... Aktiv i grænselandet ...

Folkeafstemningen i 1920 delte Sønderjylland ved Skelbækken. To nationale mindretal opstod, og anerkendelse af disse er en vigtig forudsætning for et godt samarbejde på tværs af landegrænsen.

Der hersker gode forhold mellem mindretals- og flertalsbefolkning, - men stadig er der forskel på dansk og tysk. Ca. 50.000 sydslesvigere ønsker at leve som danske i det tyske samfund. En af forudsætningerne for et aktivt dansk kulturelt og folkeligt liv i Sydslesvig er støtten fra Danmark. Den giver midler til drift af danske børnehaver og skoler - ungdoms- og kirkeligt arbejde - biblioteker og meget mere.

Den danske stat og Grænseforeningen yder og formidler denne støtte. En stor medlemsskare i Grænseforeningen er det folkelige grundlag for, at dette fortsat kan ske.

Bliv medlem af GRÆNSE- FORENINGEN

»Det er Grænseforeningens formål at virke til støtte for danskheden i grænselandet - særligt syd for grænsen, samt at styrke og udbrede kendskabet til grænselandets forhold«

Protector:

Hans Kongelige Højhed Prins Joachim

Årskontingentet varierer i lokalforeningerne omkring 100,- kr. For dette beløb får du seks gange om året bladet »GRÆNSEN«, - Grænseforeningens smukke årbog samt indflydelse på det lokale arbejde i din egen kreds.

Ring eller skriv efter Grænseforeningens brochure: Postboks 1530, Peder Skrams Gade 5, 1020 Kbh. K. Tlf. 33 11 30 63 eller hos den lokale formand.

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Haderslev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelev
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Hess
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Aabenraa Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45

Sønderjyske slagterier

I Nordslesvig var forholdene inden for slagterisektoren anderledes, end det var tilfældet i Kongeriget, hvor det første andelsslagteri startede i 1887 i Horsens. Fra 1890'erne skete der en eksplosiv vækst i den slesvigske svineproduktion, men hvor de kongerigske landmænd producerede magre baconsvin til det engelske marked, opdrættede de nordslesvigske landmænd fedesvin, som gik til det tyske hjemmemarked. Grisene blev sendt sydpå i levende live til slagterierne i de store tyske byer, og selv om der var forslag fremme om oprettelse af andelssvineslagterier i Nordslesvig, blev disse planer aldrig ført ud i livet.

Først efter Genforeningen, hvor markedsforholdene blev ændret, rettede den sønderjyske svineproduktion sig mod det engelske marked som i resten af landet. I kølvandet på dette fulgte oprettelsen af en række andelsslagterier i første halvdel af 1920'erne. Det første var dog det privatejede Koopmanns Slagteri i Haderslev, men herefter fulgte hurtigt Aabenraa Andels-Svineslagteri i 1922, samme år som Graasten Andelsslagteri, der startede i 1924. I 1923 kom Sønderborg Andelssvineslagteri til, som startede produktionen i 1924. Dette år blev Rødding Andelsslagteri og Vojens Andelsslagteri grundlagt med opstart det følgende år. I Tønder amt opstod to private slagterier, nemlig Skærbæk og Omegns Eksportslagteri, der med bl.a. engelsk kapital blev stiftet i 1923 med opstart i 1924, og endelig det privatejede slagteri i Tønder, der i 1950 blev et andelsslagteri.

Med disse slagterier havde Sønderjylland fået den slagteristruktur, der blev gældende frem til slutningen af 1960'erne, hvor den første store bølge af fusioner gik gennem den

danske slagterisektor med henblik på at rationalisere produktionen på større enheder. Optakten kom, da det hæderkronede Koopmanns Slagteri i Haderslev blev opkøbt af De Samvirkende Danske Andelssvineslagterier i 1968, men efter et videresalg i 1972 lukkede fabrikken i 1976. I 1969 blev Bylderup-Bov opkøbt af Graasten Andelsslagteri, mens Vojens Andelsslagteri i 1970 fusionerede med andelsslagteriet i Kolding under navnet Danish Crown. Navnet skiftede siden i forbindelse med nye fusioner, men har siden 1990 været Danish Crown. I det gamle Aabenraa-Sønderborg amt gik Aabenraa, Graasten og Sønderborg Andelsslagterier sammen i 1971 under navnet Slagteriregion SYD.

Disse fusioner skulle imidlertid kun blive optakten til en række nye og større fusioner i 1980'erne og 1990'erne, som for Sønderjyllands vedkommende startede, da slagterierne i Tønder og Rødding i 1986/87 gik sammen med Vestjyske Slagterier. I 1994 var turen kommet til Slagteriregion SYD, der efter en krise i 1993 måtte fusionere med Tulip. Året efter gik slagteriet i Skærbæk ind i Danish Crown, og i 1998 fulgte Vestjyske Slagterier ind under Danish Crown.

Selv om antallet af selvstændige slagterier således er blevet drastisk reduceret inden for de sidste tredive år, så har fusionerne indtil de seneste år ikke ført til en stribe af lukninger, som det har været tilfældet inden for mejerisektoren. Med undtagelse af slagterierne i Bylderup-Bov, Haderslev og Gråsten er samtlige oprindelige slagterier stadig i brug, suppleret af et nyt stort slagteri i Blans med ca. 700 ansatte.

KF